

РИТУАЛ В КУЛЬТУРІ ПОСТАВАНГАРДУ

Мета роботи – виявлення ритуальних коренів культурних акцій, у тому числі у складових сучасного музичного шкільного навчання й музичної творчості. **Методологічна основа** – розробки з теорії ритуалу Е.Дюркгейма, В.Топорова, В.Тернера й ін., у яких релігієзнавчий ракурс аналізу культурних даностей здійснюється на основі комплексного підходу, із залученням компаративного, історико-описового методів, які займають важливе місце в актуальних соціологічних узагальненнях. **Наукова новизна.** Уперше позиції ритуального культуротворення простежуються на матеріалах заходів в сучасних освітніх і музично-освітніх установах. **Висновки.** У виховному та освітньому процесі календарно сформована система звітів у загальноосвітній школі й академічних концертів у музичних навчальних закладах різних ступенів самою стабільністю хронології й емоційним забарвленням урочистості співвідноситься із ритуалами календарних свят у традиційному суспільстві. Ритуал Присвяти, що породив множинні форми обрядів ініціації, простежується у структурі запроваджених святах Першого й Останнього дзвоників у загальноосвітніх школах, а у музичних навчальних закладах – це Свята залучення в музиканти й урочисті завершальні акти, у яких змістом є зміна соціального статусу суб'єктів акції. За цим перетворенням соціального стану стоїть сакральна ідея Преображення, що керує виховними та освітніми зусиллями носіїв ритуалоподібних акцій в сучасному навчанні, відзначеного показовою для поставангарду дифузією традиційних видів діяльності та спеціалізації.

Ключові слова: ритуал, поставангард, процес навчання, обряди ініціації, обряди Присвяти і Преображення.

Волкова Галина Вікторівна, преподаватель Одесской национальной музыкальной академии имени А.В.Неждановой, соискатель Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Ритуал в культуре поставангарда

Цель работы – выявление ритуальных корней культурных акций, в том числе в составляющих современного музыкального школьного обучения и музыкального творчества. **Методологическая основа** – разработки теории ритуала Э.Дюркгейма, В.Топорова, В.Тернера и др., в которых религиоведческий ракурс анализа культурных даностей осуществляется на основе комплексного подхода, с привлечением компаративного, историко-описательного методов, которые занимают важное место в актуальных социологических обобщениях. **Научная новизна.** Впервые позиции ритуального культуротворения прослеживаются на материалах мероприятий в современных образовательных и музыкально-образовательных учреждениях. **Выводы.** В воспитательном и образовательном процессах календарно сформированная система отчетов в общеобразовательной школе и академических концертов в музыкальных учебных заведениях разных ступеней самой стабильностью хронологии и эмоциональной окраской торжественности соотносится с ритуалами календарных праздников в традиционном обществе. Ритуал Посвящения, который породил множественные формы обрядов инициации, прослеживается в структуре принятых повсеместно праздников Первого и Последнего звонков в общеобразовательных школах, а в музыкальных учебных заведениях – это Праздник посвящения в музыканты и торжественные завершающие акты, содержанием которых является изменение социального статуса субъектов акции. За этим преобразованием социального положения стоит сакральная идея Преображения, которое руководит воспитательными и образовательными усилиями носителей ритуалоподобных акций в современном обучении, отмеченного показательной для поставангарда диффузией традиционных видов деятельности и специализаций.

Ключевые слова: ритуал, поставангард, процесс обучения, обряды инициации, обряды Посвящения и Преображения.

Volkova Galina, teacher to Odessa national music academy of the name A.V.Nezhdanova, aspirant to National Academy Managing Staff of Culture and Art

A ritual in culture of postvanguard

The purpose given work - a discovery of ritual roots in cultural actions, including in forming modern music school education and music creative activity as such. **Methodological base** - a development to theories of the ritual to E.Durkheim, V.Toporov, V.Turner and others, in which forshortening of analysis to science about religion in the cultural facts is realized on base of the complex approach, with attraction of comparative, historian-descriptive methods, which occupy honourable place in actual sociological generalizations. **Scientific novelty.** For the first time positions ritual of creation of culture is tracked on material action in modern educational and music-educational institutions.. **The findings.** In educational process calendar net reports in general school and academic concerto in music educational institutions of the different steps most stability to chronologies and emotional colouration to solemnity correlates with ритуаликою calendar holiday in traditional society. The ritual of the Dedication, which has generated the plural forms a rite to initiations, is tracked in structure taken around the world holiday First and the Last bell in general school, but in music educational institutions - a Holiday of the initiation in musicians and solemn terminating acts, which contents is a change the social status of subjects action. A for this transformation of the social position stand sacramente idea of the Transfiguration, which manages educational effort of the carriers of actions in caracter of ritual in modern education, noted significant for postvanguard diffusion of traditional type to activity and specialization.

Keywords: ritual, postvanguard, process of the education, rites to initiations, rites of the Initiation and Transfigurations.

Актуальність теми дослідження визначена посткультурним станом сучасного суспільства, яке очевидно відмежовується від часом апробованих традицій. Разом з тим, сама штучність (протиприродна спрямованість) позитиву людських діянь, іменованого культурою, звернена до ідеї вироблення нових принципів, що виходять із початків буття людей, культурний стрижень яких формувався через ритуальну сферу [15].

Дослідження проблем, що відносяться до ритуалу, почалося ще наприкінці XIX ст. У роботах У.Робертсона-Сміта [22], Е. Дюркгейма [4], Дж. Харрісона [21] та інших авторів підкреслювалася належність ритуалу до сфери сакрального, позарационального, неутилітарного на противагу профанній, утилітарній, раціональній повсякденній діяльності. У названих авторів ритуал розглядався,

по суті, як символ, вираження соціальних відносин. Е. Дюркгейм [4] розробив докладну класифікацію ритуалів, розділивши їх на негативні або аскетичні і позитивні. А. Ван Геннеп [3] досліджував і описав церемонії, пов'язані із кризами індивідуального життєвого циклу й подіями календарного циклу, об'єднавши їх у категорію обрядів переходу. Символіка ритуалу стала однією з головних тем французького структуралізму (К. Леві-Стросс) [8], що розглядав його як знакову систему. В етології (К. Лоренц) [9] і етологічній антропології ритуали розглядаються як моделі поведінки, що виконують головним чином комунікативну функцію, а також функції контролю агресивності, консолідації груп і формування системи культурних символів. Важливий внесок у вивчення ритуалу внесли також В. Тернер [15], М. Еліаде [20] та інші зарубіжні автори.

Мета роботи – виявлення ритуальних коренів культурних акцій, у тому числі у складових сучасного музичного шкільного навчання й музичної творчості. Методологічна основа – розробки з теорії ритуалу Е.Дюркгейма, В.Топорова, В.Тернера й ін., у яких релігійнознавчий ракурс аналізу культурних даностей здійснюється на основі комплексного підходу, із залученням компаративного, історико-описового методів, які займають почесне місце в актуальних соціологічних узагальненнях. Наукова новизна. Уперше позиції ритуального культуротворення простежуються на матеріалах заходів в сучасних освітніх і музично-освітніх установах.

Суспільство як реальність *suigeneris*, - реальність особливого роду, - виникає на основі загальних для групи практик, виконання яких і породжує реальні соціальні сили, а «тиск» соціального, його вплив, що відчують члени групи, виступає в іпостасі атрибутивного й непереборного фактора. Так руйнується утопія «протистояння суспільству», його «вільного перетворення» на користь досконало вибудованого індивіда, що становила енергетичний резерв всіх перетворювальних дій Нового часу. Залишається буттєва довіра до конкретної групи, поза якою неможлива реалізація індивіда і яка «вбирає» індивідуальні воління, «синергуючи» їх умовами комунікації, які протистоять інформаційній ентропії індивідуалістських виходів. Саме група - співтовариство, поєднуване притаманним йому спілкуванням та показовими для цієї спільності переживаннями, і є те джерелом соціального, поза яким неможливе не тільки соціально осмислене поведіння, але й цементуюче його спільно вшановуване знання.

Співвідношення пізнання й соціальної організованості, епістемології й соціології - одна із ключових тем праць Е.Дюркгейма: відмовившись від характерного для філософії Нового часу уявлення про вроджені ідеї, насамперед, простору й часу, він став розглядати ці ідеї, відсутні в індивідуальному досвіді, як ті, що як існують у соціальному досвіді групи у вигляді колективних уявлень, породжуваних спільними – і, насамперед, ритуальними (або ритуалізованими, як ми побачимо згодом) груповими практиками [4]. І якщо комунікаційне охоплення сучасності дозволяє усвідомлювати планетарне людське співтовариство як «велике село», у якому індивід і оточення не утворюють дистанційованих сутностей, то і підходи Е. Дюркгейма виявляються актуалізованими в паралелях до ритуально-обрядової поєднаності сільського «гуртожитку», що зберігає пам'ять про ранньосоціальні цінності людської культурної первинності. І якщо марксизм цікавився первісним комунізмом як моделлю соціального зрівняння людей, то в дослідженнях соціолога-епістемолога Дюркгейма проакцентована психологічна єдність пізнавальної й умотворчої діяльності, реалізованої в церемоніально-ритуальній практиці співтовариств. Досить докладно Е.Дюркгейм розбирає ритуальні практики, які породжують категорії пізнання [4]. І сакральне, у трактуванні Дюркгейма, виконує самостійну епістемологічну функцію, що дозволяє виявити глибинний зв'язок між груповим соціальним досвідом і колективними уявленнями. І ця обставина, як ми побачимо далі, надто важлива для аналізу виховно-освітнього процесу сучасності, у якому інтелектуальне усвідомлення утворює далеко не вирішальну частину пізнаваного, оскільки неусвідомлено засвоєні відомості важливі й вірні не менш, ніж ті, які доступні розумовій свідомості тих, кого виховують-освічують [4, 8].

Як приклад розглядається категорія причинності, джерелом виникнення якої є культ предків. Найважливішою складовою цього культу є обряд оплакування небіжчика, у якому бере участь вся соціо-група [4, 8]. Адже колективний сум соціально згуртованої групи означає віддзеркалювання у ній глибинного відчуття втрати як її ослаблення. А для ліквідації цього всі її члени повинні зібратися разом і знайти в ритуалі свою нову єдність і силу (прикладом використання цієї акції у виховних цілях може слугувати церемонія відспівування й колективного прощання із загиблими на київському Майдані в 2014 році). Усвідомлення ефективності ритуалу, що приходить після його здійснення, створює уявлення про те, що правильно виконані дії дають бажаний результат. Наслідком постійного й систематичного виконання ритуалів стає поступове вироблення соціальної категорії причинності, що відрізняється від природної (природничонаукової) причинності; розходження у тім, що у випадку ритуалу не видно результати зміни (поява нової сили й згуртованості), тоді як в іншому випадку в наявності зміна зовнішніх об'єктів як результат спостережуваних впливів сил природи. Однак психологічна установка, народжена ритуалом, мобілізує увагу в соціально корисному напрямку, і цей ідеальний результат стає надбанням колективного суб'єкта групи-співтовариства. Е. Дюркгейм показує, що подібні переживання виникають у ході різних ритуалів, приводячи до появи співпадаючих категорій: та ж категорія причинності може виникати в процесі виконання ритуалів імітації. Повторювані з певним інтервалом календарні обряди, пов'язані зі зміною сезонів і ритмів трудової діяльності, породжують категорію часу, а тотемічні ритуали породжують типології й класифікації й т.п. Релігія виступає як інструмент, що забезпечує регулярне виконання цих практик [4, 10]. А ритуальні акції стають розумо-виховуваними факторами, що направляють розумову енергію в русло сукупної діяльності індивідів. За спостереженням автора, ці категорії причинності, типологічно-класифікаційної інтелектуальної вираженості породжуються й у процесі музично-творчої діяльності, формуються у виховному та освітньому процесі шкільних занять. У творчій діяльності практика навчання

ритуалізує прояв хвилювання перед початком роботи над новим твором, перед виходом на сцену, створює передчуття натхнення. У освітньому процесі стрижневим є чіткий календарний план з обрядами-ритуалами першого й останнього дзвінків, посвяти в гімназистів-школярів, студентів, у музичних школах – у музиканти. Ініціуючими процедурами при переході із класу в клас, з курсу на курс стають екзаменаційні випробування, суворість проведення яких історично поєднана з обрядами ініціації від глибокої старожитності. Істотне пояснення ритуальних дій для здійснюючих їх, а це, за Дюркгеймом, як правило, відбувається після здійснення ритуалу, а самі пояснення виконують переважно функцію легітимації зроблених дій, використовуваних при цьому словесні вираження - формули дій, з яких згодом формується ритуальний канон як основа регулярності й всезагальності прийнятих ритуальних форм. Така розробка ідей ритуаліки істотна в посткультурній аурі сучасного «посткультурного» суспільства. В останньому методологічний діяльнісний плюралізм опонує спрямованості, тобто уникає інтелектуально-диференційованих зусиль, показових для збіглої епохи (див. симптом зникнення напрямків у художній «полістилістиці» поставангарду). Звичайно, ритуальна практика Нового часу чудово підкріплювала волонтаристськи знайдені рішення. Однак ставка на свідомість була провідною й в освіті-вихованні, і в культурі соціально-політичних дій.

Явищем посткультурного суспільства стали «кольорові» революції, в організації яких явно задіяний гомілетичний досвід Залучення. Тоді як революційні акції Нового часу й Новітньої історії ХХ століття живилися наочно-силовим тиском груп і класів («Відлучення»), що проривалися до влади. Ритуалізація революційних (і контрреволюційних) виступів в останні десятиліття має своєю перевагою уникання відвертої агресії зацікавлених соціальних прошарків. І в цьому вбачаються довгоочікувані в суспільстві прогнози ненасильницького перетворення соціуму, оскільки люди стомилося від воєн і революцій. Проблема функцій ритуалу вирішується залежно від того, як розуміється зв'язок між ритуалом і повсякденним життям. В одному випадку передбачається, що ритуал є явищем, похідне від побуту. Ця точка зору досить поширена. Саме для неї характерне розуміння ритуалу як різновиду звичаю. В іншому випадку затверджується дещо протилежне: вплив ритуалу на побут. У цьому разі ритуал розуміється як певний механізм, що регулює або санкціонує явища повсякденного життя. В обох випадках має місце презумпція зв'язків між побутом і ритуалом, а їм обом протистойть погляд на ритуал, як на щось самоцінне й самодостатнє, що не має єднання з буттям [1].

У рамках першого підходу ритуал наділяється різноманітними функціями. Одним з перших до проблеми функцій ритуалу спеціально звернувся Е. Дюркгейм у третій частині своїх «Елементарних форм...» [4]. Підхід до цієї проблеми визначався його загальною теорією релігії, у якій він бачив символічне вираження соціальної дійсності, абстрагуючись від очевидної в релігійній філософії о. П.Флоренського ідеї надсоціальної спрямованості до Божественної Досконалості, що породила класичні світові релігії й моральну відповідальність індивіда за здійснюване, що називають у Православ'ї Страхом Божим [16]. Ритуал - це здійснювана у вигляді церемоніалу спільна діяльність умовного характеру, що припускає участь двох або більше осіб. Він (ритуал) несе в собі особливий емоційний заряд і часто сакральний зміст, фіксуючи навколо себе чітко певний набір соціальних об'єктів і даруючи учасникам специфічне почуття вродичності реального буття й одночасно виходу за межі повсякденного в цій реальності. Ритуал може виникнути на будь-якому ґрунті групового життя. Ритуали майже не допускають варіацій і відбуваються під суворим контролем за дотриманням норм взаємодії учасників [12]. Напрошується міркування щодо закладення ритуального стрижня в будь-який прояв мистецтва, що формує особливий емоційний заряд процесу творення і відчуття сакральної наповненості. А останнє детерміноване історичними ритуально-обрядовими джерелами всіх художніх акцій. Тому ланцюжок автор – виконавець – реципієнт (слухач) самим зв'язком взаємодії формує почуття виходу за межі побутової реальності, не відриваючись при цьому від конкретики світовідчування в межах «другої реальності» артистичного виступу.

Виконання ритуалу вводить риси драматичної дії, оскільки часто передбачає уособлене програвання уявлень про свою культуру й світ у цілому, які розділяють певні групи людей [2]. Але ритуал є театром чи театралізованим художньо-значимим мистецтвом, демонструючи сформоване-упорядковане подаване саме життєвий процес. Еміль Дюркгейм [4] підрозділяв ритуали на дві категорії: позитивні й негативні або сакральні й мирські. Позитивні ритуали зводять учасників разом і, таким способом, підтримують їх соціальні відносини й дозволяють робити різного роду приношення, включаючи акти дарування й вітання. Негативні ритуали (або ритуали уникнення) захищають одних людей і їх власність від зазіхань інших. Їх часто йменують терміном «табу». Потрібно відзначити, що якщо в *позитивних ритуалах музичний початок відіграє велику роль, то негативні не містять музичного компонента* взагалі. У цьому сенсі концертний виступ як діяльність становить ланку позитивних ритуалів, почуття радості обов'язково повинне бути присутнім у виконавців, «заражаючи» слухачів цією надповсякденною емоційністю, навіть якщо в створюваній ілюзорній «другій реальності» представлена драма-трагедія життєвих перипетій. У сфері музики В.Холопова чітко виділила моделі «музичних» емоцій як тих, у розмаїтості вираження яких фундаментом стає «емоція радості» [18, 36-47]. І такого роду «штучність» художніх емоцій є показником далеко не однієї сфери музики. А джерелом зазначеної штучності виявляється *радісний* емоційний тонус «позитивних» ритуалів. У повсякденній свідомості поняття «ритуал» найчастіше зв'язується з релігійним призначенням. Разом з тим, всі дослідники ритуалів відзначають ряд характеристик ритуального поведіння, які не мають релігійного або магічного забарвлення, але є показовими для ритуалу як такого. Як відзначено в роботі В.Куніциної [7], до їх числа відносяться наступні ознаки (у дужках позначені порівняльні характеристики з релігійними акціями): 1) упорядкованість дій у ритуалі, їх стандартизований набір, стереотипність (у релігійному ритуалі завжди є суб'єктивність проповідництва); 2) символічний характер ритуальних дій, що виражають у стилізованій явній формі певні цінності або проблеми групи або

індивіда (релігійний символізм набагато складніше й "щільніше" у значеннєвому наповненні як наслідування абстракції Ідеального); 3) стійкість у часі, повторюваність, відтворюваність: слова й дії, що становлять ритуал, визначені дуже точно й мало змінюються, якщо взагалі змінюються, від одного випадку здійснення ритуалу до іншого (динаміка-варіабельність складної релігійної ритуаліки); 4) жорсткі санкції у випадку відхилення учасників від правил поведінки (відверто більш складною є поведінкова регламентація для віруючого); 5) позаутилітарність, відсутність матеріально фіксованого результату, безпосередньої доцільності в ритуалі, його відмінність від "раціональної", практичної активності (останнє збігається з релігійною церемоніальністю). Пропонується визначення соціального ритуалу із врахуванням відзначуваних вище рис: соціальний ритуал - це історично сформована форма неінстинктивного, передбачуваного, соціально санкціонованого, упорядкованого символічного поведіння, у якому спосіб і порядок виконання дій строго канонізовані й не піддаються раціональному поясненню в термінах засобів і цілей, тобто відсутня повнота усвідомлення змісту дій. Як бачимо, ознаки соціального ритуалу простежуються у творчому процесі навчання й виховання музиканта, хоча естетичні критерії, відповідно, вносять особливого роду доцільність і зміст у цього роду діяльність.

Практично всі дослідники [див. 7] виділяють наступні функції соціальних ритуалів: комунікативна функція; функція світоглядна (формування системи культурних символів); функція соціалізації (соціальне виховання, трансляція досвіду, соціальних і трудових навичок від покоління до покоління); функція соціального контролю; функція зміцнення згуртованості групи; функція регулювання психічної стабільності, створення впевненості у важких і кризових ситуаціях (у період кризи слідування ритуалам може знімати відчуття тривоги й неблагополуччя, тим самим, викликаючи в людей позитивні емоції).

Порівняння функцій ритуалу й мистецтва музики виводить на значимі паралелі. Особливо це стосується функції соціального контролю, у якій простежуються аналогії з музикою: представлене в обох подобається або не подобається, відчуваєш комплекс поєднаності чи ні. Недарма Е. Дюркгейм підкреслював наявність музичних компонентів у всіх позитивних ритуалах. Проведення аналогій з освітнім процесом створює також очевидні співвіднесеності, хоча почуття стабільності, вироблене ритуальними діями, не збігається з кінцевою метою освітніх занять як здатність усе більш розширювати коло поінформованості-навченості. Ілюстрацією слугує знаменита притча про малі й великі кола, що окреслюють умовне охоплення знань невігласа й мудреця, з висновком про незрівняно більшу лінію округлості в другого, а, виходить, постійне зіткнення саме мудреця зі сферою непізнаного. Один з найважливіших наслідків ритуалу (як релігійного, так і побутового) - психотерапевтична компенсація, що полягає в здійсненні спілкування, об'єднання людей, подоланні самотності, почуття тривожності, розладу із собою, відчуженості, відособленості й дає людині почуття приналежності до групи - соціальної, вікової, етнічної, професійної.

Отже, ритуал перетворює складні переживання індивіда в погоджену систему символів, пропонує йому образ простого й упорядкованого світу. Коли Е. Дюркгейм називає суспільство релігійним феноменом [4, 200], то це ідея, запозичена у Н. Фюстеля де Куланжа [17], щоправда, своєрідно інтепретована: для Дюркгейма саме структура суспільства пояснює релігійні ідеї, а не навпаки (як у Фюстеля) [4]. Відштовхуючись від ідеї, що ритуал являє собою знаряддя панування, Дюркгейм розвиває її: ритуал, що задає певні конфігурації соціальних взаємодій, "виробляє" релігію - потужну моральну силу, що слугує фундаментом суспільства завжди, при всіх владних режимах та є знаряддям легітимзації панування. Докладний розгляд ситуації з вивченням ритуалів в ХІХ - початку ХХ ст. дано в книзі видатного французького антрополога А. ван Геннепа "Обряди переходу" [3]. Вкрай критичне відношення до ідей, висловлених у цій книзі з боку М. Моссана на сторінках впливового журналу «*Annees sociologique*» [11] стосовно тоді маловідомого вченого, визначило досить стримане сприйняття книги Геннепа науковим співтовариством. Однак історія розсудила по-своєму: із часом робота Геннепа здобувала все більшу популярність, а її автор - визнання. Видатний британський соціолог В. Тернер через піввіку - у середині 1960-х років звернувся до роботи А. ван Геннепа, ідеї якої сформували його «прозріння» як формування нового погляду на африканські культури й культуру [14]. У цьому ж напрямку вибудована книга Р. Коллінза «Чотири соціологічні традиції» [6]. Особливе значення має робота Дюркгейма «Елементарні форми релігійного життя», присвячена аналізу австралійського тотемізму (1912 р.). Проблема виникнення релігії й поняття сакрального розглядається ним у завершальній, третій частині, іменованій «Основні ритуальні відносини». Сакральне виникає в результаті людських, соціальних за своїм характером, взаємодій, воно - породження цих взаємодій - виступає фундаментальною основою конкретного суспільства. Саме це положення він зафіксував, сказавши, що «немає релігій, які були б помилковими» [4]. Такого роду розробки створюють міцний фундамент позиціям о. П. Флоренського, що визначив релігійний культ культуронароджуючим фактором [16]. Сакральний стрижень музики й, через неї, мистецтва в цілому склав основу педагогічних засобів впливу, що породило емну формулу Античності: музика - «гімнастика душі» [10]. Всеохоплюючий «гімнастичний» ритуал античного виховання визначив принципи дидактики для всіх поколінь людського співтовариства, насичуючи ритуальними стимулами всі етапи освітньо-виховної діяльності.

Висновки. У виховному та освітньому процесі сформована календарно система звітів у загальноосвітній школі й академічних концертів у музичних навчальних закладах різних ступенів самою стабільністю хронології й емоційним забарвленням урочистості співвідноситься із ритуалікою календарних свят у традиційному суспільстві. Напрошується аналогія до літургійних актів християнської служби, у якій готуючись до Євхаристії або тієї дії, що її символізує (порівн. з Літургією Оголошених у Православ'ї, із сюжетом Таємної вечері в першій частині бахівського Пасіону), замінюються символікою жертвопринесення (Православна Літургія Вірних, сюжет Ісусового Звершення в другій частині Пасіонів Й.С.Баха). Ритуал Присвяти, що породив множинні форми обрядів ініціації, простежується у структурі прийнятих повсюди святах Першого й Останнього дзвінків у загальноосвітніх школах, а у музичних навчальних закладах – це Свята залучення в музикантів й урочисті завершальні акти, у яких змістом є зміна соціального статусу суб'єктів акції. А за цим перетворенням соціального стану стоїть сакральна ідея Преображення, що керує виховно-освітніми зусиллями носіїв ритуалоподібних акцій в сучасному навчанні, відзначеного показовою для поставангарду дифузією традиційних видів діяльностей та спеціалізацій.

Література

1. Байбурина А. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. С.-Петербург: Наука, 1993. 253 с.
2. Большая психологическая энциклопедия. Гл. ред. А. Карелин. Москва, Издательство «Эксмо», 2007. 416 с.
3. Геннеп А. ван. Обряды перехода: систематическое изучение обрядов. Москва: Восточная литература, 2002. 217 с.
4. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. Тотемистическая система в Австралии. (Введение, Глава 1.) *Классики мирового религиоведения. Антология. Т. 2.* Москва: 1998. С. 174 – 230.
5. Законъ Божій. Репринтное издан. Л.: Московская Патриархия, Ленинградское Епархиальное управление, 1990 723 с.
6. Коллинз Р. Четыре социологических традиции. Москва: Территория будущего, 2009. 320 с. С. 192.
7. Куницина В. Межличностное общение. Учебник для вузов. С.-Петербург, Издательство Питер, 2001. 535с.
8. Леви-Стросс К. Мифологии. В 4-х томах. Т.1. Сырое и приготовленное. М.; С.-Пб: Университетская книга, 1999. 406 с.
9. Лоренц К. Агрессия: так называемое зло. Москва: Наука, 1994 246 с.
10. Лосев А. История античной эстетики. Ранняя классика. 1-е изд. Москва, Искусство, 1963. 163 с.
11. Мосс М. Общества. Обмен. Личность. Москва, Восточная литература, РАН, 1996. 416 с.
12. Обряд. Ритуал. *Культура и культурология: Словарь А. Кравченко, сост., ред.* Москва: Деловая книга, 2003. – 734 с.
13. Сорокин П. Эмиль Дюркгейм о религии. *Новые идеи в социологии. Сб. 4.* С.-Петербург, Образование, 1914 80 с.
14. Теплов Б. Психология музыкальных способностей. Москва, Изд. Академии наук РСФСР, 1961. 326 с.
15. Топоров В. О ритуале. Введение в проблематику. *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках.* Москва, 1988. С. 26-48.
16. Флоренский П., о. Из Богословского наследия *Богословские труды, XVII,* Москва, 1972. С. 85-248.
17. Фюстель де Куланж Н.-Д. Гражданская община древнего мира. Пер. с фр. под ред. проф. Д. Н. Кудрявского С.-Петербург, 1906. 495 с.
18. Холопова В. Музыка как вид искусства. Москва: Научно-творч.центр «Консерватория», 1994 260 с.
19. Черных А. Ритуалы в медиатизированном обществе. Репринт WP14/2012/03 [Текст] ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва, Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 56 с.
20. Элиаде М. Священное и мирское. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 144 с.
21. Harrison J. E. Ancient Art and Ritual. L., 1951.
22. Robertson-Smith W. Lectures on the religion of the Semites. L., 1927.

References

1. Baiburina A. (1993) Ritual in traditional culture. Structural and semantic analysis of East Slavic rituals/a. St.-Petersburg, Nauka. [in Russian]
2. Most psychological encyclopedia (2007). Editor-in-chief A. Karelin. Moscow, Izdatelstvo: Eksmo [in Russian].
3. Gennep A. van (2002). Rites of transition: the systematic study of the rites. Moscow: Vostochnaya Literatura [in Russian].
4. Durkheim E. (1998) Elementary forms of religious life. Totemističeskââ system in Australia. (Introduction, Chapter 1.) *Classics of world religion. Anthology vol. 2.* –Moscow. P. 174-230. [in Russian].
5. Zakón" of God. (1990) Reprint issued. Leningrad, Moscow, Moskovskaja Patriarhija, Leningradskoje Eperhialnoje upravlenije [in Russian].
6. Collins R. (2009) Four sociological traditions. Moscow: territorija budushchego [in Russian].
7. Kunicina B. (2001) Interpersonal communication. Tutorial for universities. St.-Petersburg, Piter [in Russian].
8. Lévi-Strauss C (1999). Mifologiki. In 4 volumes. V. 1. Moscow; St. Petersburg: Universitetskaja kniga [in Russian].
9. Lorenz K. (1994) Aggression: the so-called evil. Moscow. Nauka [in Russian].
10. Losev A. (1963) History of ancient aesthetics. Early classics. 1-Ed. Moscow, Iskusstvo [in Russian].
11. Moss M. (1996) Society. Exchange. Personality. Moscow: Vostochnaja literatura, RAS [in Russian].
12. The Rite. Ritual (2003) *Culture and cultural studies: a dictionary of a. Kravchenko, compl., ed.* Moscow: Delovaja kniga [in Russian].
13. Sorokin P. (1914) Émile Durkheim on religion *New ideas in sociology. Sat. 4.* St. Petersburg, Obrazovanije [in Russian].
14. Teplov B. (1961) Psychology musical abilities. Problems of individual differences. Moscow: Izd. Akademii nauk RFSR [in Russian].
15. Toporov V. (1988) Axes of ritual. Introduction to perspective. *Archaic ritual in fol'klornih and ranneliteraturnyh monuments.* Moscow. P. 36-48 [in Russian].
16. Florenskiy P. (1972), F. From theological of the heritage. *The theological works, XVII.* Moscow P. 85-248 [in Russian].
17. Füstel' de Coulanges N.-D. (1906) The civil community of the ancient worl. Ed. Prof. D. N. Kudrâvskij. St. Petersburg [in Russian].
18. Holopova V. (1994) Music as an art form. Moscow: Nauchno-tvorcheskij centr "Konsekvatorija" [in Russian].
19. Chernyh A. (2012) Rituals in mediatization society. Rreprint WP14/2012/03 [text]; National. Institute for Scientific Research «School of economics are». Moscow: Izd.Dom Vysshej shkoly ekonomiki. [in Russian].
20. Eliade M. (1994) Sacred and profane. Moscow, Izdatelstvo MGU [in Russian].
21. Harrison J. E. Ancient Art and Ritual. London, 1951 [in England].
22. Robertson-Smith W. Lectures on the religion of the Semites. London, 1927 [in England].

Стаття надійшла до редакції 02.01.2019 р.